

vreemd was. Geyls later ontwikkelde zelfbeeld klopte niet, het berustte op leugens zoals uit zijn correspondentie bleek. Lode Wils was er duidelijk door geschokt, nog meer was hij aangeslagen, zoals hij in 1983 schreef, 'door het stilzwijgen daarover door vereerders van Geyl'. Met de Noordnederlandse geschiedenis heeft de auteur zich verder niet of nauwelijks bemoeid. De liberale traditie van het Noorden lijkt hij niet hoog in te schatten. Met een bijna ouderwets aandoende Belgische trots plaatst hij het liberale België van de negentiende eeuw tegenover het autoritaire Duitsland van Bismarck, het autoritaire Frankrijk van Napoleon III en het even (?) autoritaire Nederland onder koning Willem III. Nog in zijn afscheidsrede spreekt hij over een oriëntering van Nederland op de Duitse *Sonderweg* (464, 423). Dat lijkt me al te zeer gezien vanuit een Grootnederlands perspectief. Tenslotte nog één opmerking. De laatste tien jaar heeft Lode Wils zijn kijk op de Vlaamse beweging (en het Vlaams nationalisme) verbreed en verdiept door haar in een internationaal en comparatief kader te plaatsen. Hij kent de moderne overvloedige literatuur over het nationalisme goed. België is minder uniek dan velen misschien denken. Deze bundel maakt duidelijk, dat Lode Wils een gedegen en samenhangend oeuvre heeft geschreven, dat ons heeft geleerd genuanceerd te denken over de geschiedenis van de Vlaamse beweging.

P. B. M. Blaas

A. M. J. A. Berkvens, A. Fl. Gehlen, ed., *Tot beter directie van de saken van justiciën ...! Handelingen van het Xlle Belgisch-Nederlands rechtshistorisch congres, Rijksuniversiteit Limburg Maastricht, 20-21 november 1992* (Antwerpen-Apeldoorn: MAKLU, 1994, 184 blz., f45,-, ISBN 90 6215 422 0).

De bijeenkomsten van Belgische en Nederlandse rechtshistorici, welke sinds 1975 jaarlijks of tweejaarlijks worden gehouden, zijn ook in wetenschappelijk opzicht succesvol. Vrijwel steeds zijn de acta ervan gepubliceerd. Soms waren zij aan een wel omschreven thema gewijd, doorgaans bieden zij een veelkleurig palet. Dat geldt ook voor de laatst verschenen bundel bijdragen aan het Maastrichtse congres. Onder 'betere directie der justitie' kan men heel wat begrijpen: leenrecht, notariaat, bewijsrecht, (zakelijke) aansprakelijkheid. Van de tien artikelen betreffen er drie de periode van de middeleeuwen en twee de moderne tijd; de andere hebben betrekking op de nieuwe tijd.

D. Heirbaut behandelt 'Vlaamse rentelenen voor 1200' (9-19). Onder een renteleen wordt verstaan een leen 'waarbij het object van de belening gevormd wordt door een jaarlijks inkomen in geld o/natura'. De auteur stelt een paar correcties voor op de visie van Bryce Lyon (*From fief to indenture*, 1957) die, anders dan Sczaniecki (*Essai sur les fiefs-rentes*, 1946), weliswaar terecht meende dat de bron van het geïnfodeerde inkomen wel degelijk land mocht zijn, maar die desondanks beweerde dat het desbetreffende stuk grond geen allodium of leen mocht zijn van de vazal van het renteleen. Heirbaut verwijst naar akten die aantonen dat hier, zoals Didier al had gesteld (*Le droit des fiefs*, 1946), van een renteleen sprake kan zijn ook al zijn schuldenaar en schuldeiser soms dezelfde persoon. M. Oosterbosch, die in 1992 promoveerde over het middeleeuwse notariaat in Antwerpen, presenteert een dieptestudie over de strategie van de benoemingen van pauselijke notarissen uit de 'Belgische' bisdommen in de jaren 1285-1342 (21-36). De auteur meent dat deze vooral de uniformering van het kerkelijke bestuurlijke apparaat beoogden.

E. Broers doet verslag van de opvattingen van de Staatse Raad van Brabant inzake het begrip

belediging (37-47). Hij baseert zich daartoe op de overgeleverde criminele beledigingszaken in de zeventiende en achttiende eeuw. Artikel 19 van het 'Eeuwig Edict' van 12 juli 1611 is het aanknopingspunt voor een gedegen studie van het oude bewijsrecht in de Spaans-Oostenrijkse Nederlanden door G. Martyn (49-66). Een nog weinig ontgonnen terrein betreft mw. Margreet Ahsmann in haar bijdrage over 'De jurist en zijn bibliotheek: Nederlandse veilingcatalogi 1599-1800' (67-87). Haar artikel toont ondubbelzinnig het grote belang van de systematische bestudering van de tamelijk zeldzame bron der veilingcatalogi voor de intellectuele rechtscultuur.

A. van Lambalgen behandelt de erfrechtelijke procedure tussen J. F. Cravatte en Mauritz baron von Koijsen over leengoed, gevoerd voor het tribunal civil te Maastricht in de jaren 1794 tot 1797 (89-106), een interessante casus op het snijvlak van rechtsperioden en rechtsculturen. Een zeer substantiële studie levert G. Macours in zijn bijdrage over 'onderlinge rechtshulp' in strafzaken in de Zuidelijke Nederlanden van de zestiende tot de achttiende eeuw (107-138). Daarmee bedoelt de auteur de manieren waarop autoriteiten in de vele regionale jurisdicties elkaar probeerden te helpen bij het oplossen van (grensoverschrijdende) delicten. J. A. F. Wallert maakt 'Enige opmerkingen over de oorsprong van de huidige wisselbrief (139-148). Het probleem van de aansprakelijkheid voor 'zaken welke men onder zijn opzigt heeft' (art. 1403 lid 1 BW) wordt besproken door J. M. Milo (149-162), die speciaal de buitenlandse invloed op de ontwikkeling van het Nederlandse recht ten deze op het oog heeft. De bundel wordt besloten met een originele bijdrage van de hand van O. Moorman van Kappen over 'Gebundeld postdoctoraal onderwijs aan assistenten in opleiding in de rechtshistorische vakken' (163-181). Een nadere toegang in de vorm van een index ontbreekt aan deze gevarieerde bundel.

A. H. Huussen jr.

J. H. de Vey Mestdagh, met medewerking van J. A. de Boo, *Liber sigillorum. De zegels in het archief van de Ridderlijke Duitse orde, Balije van Utrecht, 1200-1811, I, Beschrijvingen, II, Afbeeldingen* (Utrecht: Ridderlijke Duitse orde, Balije van Utrecht, 1995, 244 en 112 blz., ISBN 90 6148 020 5).

Met deze prestigieuze en wellicht ook dure uitgave werd getracht de rijke verzameling zegels, die zich in genoemd archief bevindt, aan een breder publiek kenbaar te maken, enerzijds door een uitvoerige beschrijving, anderzijds door een fotografische weergave. Voor dit laatste stond de heer M. A. Douma, fotograaf bij het Rijksarchief in Groningen, in. Deze heeft zich bijzonder goed van zijn taak gekweten, want de reproducties zijn van behoorlijke kwaliteit. Wel zijn ze, naar ik mag aannemen uit praktische overwegingen, allemaal op dezelfde grootte afgebeeld, wat de visualisering van het zegel en de duidelijkheid van sommige aldus verkleinde afbeeldingen niet altijd ten goede komt. In de inleiding is men op de keuze van het formaat niet ingegaan. Sommige zegels zijn ook zo gehavend (zie lukraak genomen nrs. 2287, 2297 en 2307), dat men zich kan afvragen of het zinvol was ze hier op een tweevoudige manier op te nemen.

Het archief van de Duitse orde bevat maar liefst zo'n 3500 charters of stukken afkomstig zowel van de land- of hoofdcommanderij Utrecht, ontstaan in het tweede kwart van de dertiende eeuw, als van haar destijds ondergeschikte commanderijen: Schelluinen, Valkenburg/Katwijk, de Hofdijk, Maasland, Nesse, Ophemert, Tiel, Ootmarsum, Leiden, Zandvoort, Middelburg, Bunne, Rhenen, Doesburg, Schoten, Schoonhoven, en Dieren. Aan deze stukken tot het jaar 1811 zijn ongeveer 7000 zegels bevestigd (de meeste hangend, een klein gedeelte opgedrukt).